

KUR'AN'IN YAKUT VE MERCAN BENZETMESİNDE KADIN

Women as Ruby and Pearl in the Qur'an

İsmail BAYER

Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Artvin, Türkiye
Assoc. Prof., Artvin Coruh University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetorics, Artvin, Turkey
ismailbayeri@artvin.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0001-6776-5540>

Necattin HANAY

Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye
Assist. Prof., Aksaray University Faculty of Islamic Education Department of Basic Islamic Sciences Department of Hermeneutics, Aksaray, Turkey
necattinhanay@outlook.com | <https://orcid.org/0000-0002-2778-5405>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 11.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted: 12.03.2021
Yayın Tarihi / Published: 15.06.2021

” Atıf / Cite as: Bayer, İsmail - Hanay, Necattin. “Kur'an'ın Yakut ve Mercan Benzetmesinde Kadın”. *Mütefekkir* 8/15 (2021), 13-22. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.939248>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

🔍 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

KUR'AN'IN YAKUT VE MERCAN BENZETMESİNDE KADIN

Öz

Kur'ân-ı Kerîm katmanlı bir kitaptır. “Mesânî (katlı/katmanlı/çok boyutlu/ikil)” oluş, yalnız bütünü değil her bir âyeti de niteler. Burada kastedilen yalnızca zâhir-bâtın ayırımı değil, zâhir alana ait anlamların çokluğu ve çeşitliliğidir. “Anlamın anlamları” şeklinde ifade edilebilecek bu yapının daha etkin değerlendirilmesi, Kur'ân'ın daha kapsamlı anlaşılması için önem arz eder. Bu bağlamda Rahmân sûresinde yer alan “Sanki onlar yakut ve mercan gibidirler” âyeti, cennet kadınlarının maddi güzelliklerini aşan özelliklerine ve dünyadaki izdüşümlerine de işaret etmektedir. Oturmuş bir karakter, toplumla bütünleşirken benliğini ve asaletini koruma, saadet kaynağı olma, barış, sabır, direnç, saflık, şeffaflık ve edep söz konusu teşbihin çağrıştırdığı dünya hayatına dair izdüşümlerdir. Bir başka ifadeyle bu özellikler, cennetlik kadınların meziyetleridir. Söz konusu benzetme, ayrıca eğitim metotları açısından veriler taşır. Olumlu yönde büyük değişimlere ivme kazandıracak ve insana mücevher değeri katacak devrimci eğitim, ancak onu harekete geçirecek dönüşüm noktalarını bilmekle mümkündür. İslâm kültüründe kendisi de yakuta benzetilen Hz. Peygamber'in eğitim mucizesinin altında yatan sırlardan biri de bu olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Belâğat, Kadın, Yakut, Mercan.

Women as Ruby and Pearl in the Qur'an

Abstract

Qur'an is a layered book. This layered structure not just exist in the book as a whole but in every single verse in it. What is meant here by layered is not just literal and metaphorical meanings of the text but also the diversity of the literal meanings. This special structure which can be explained as “the meanings of the meaning” is important for Qur'an to be understood more effectively and comprehensively. In this context 58th verse of Surah Rahman by saying “As if they were rubies and pearls” both addresses the features of women of heaven that exceed their worldly beauties and their projection in the world. A mature character, preserving one's identity and dignity while integrating into society, peace, patience, resistance, purity, clearness, and manners are the projections of the said simile in the verse. In other words, these features belong to women who are worthy of heaven. The simile in question also provides data in terms of educational methods. Revolutionary education which would increase the value of people and accelerate positive changes is only possible if the important milestones that would set it in motion are known. This must be one of the secrets underlying the education miracle of the Prophet, who is also likened to ruby in Islamic culture.

Keywords: Tafsir, Rhetoric, Woman, Ruby, Pearl.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm katmanlı bir kitaptır.¹ “Mesânî” (katlı/katmanlı/çok

¹ “Andolsun, biz sana tekrarlanan/katmanlı yedi âyeti ve büyük Kur'ân'ı verdik.” (el-Hicr 15/87). “Allah sözün en güzelini, benzeşen ve katmanlı bir kitap olarak zaman sürecinde indirmiştir...” (ez-Zümer 39/23). Fahreddîn er-Râzî'nin konuyla ilgili verdiği bilgiler kısmen özetlenerek şu şekilde verilebilir: Âyetteki “yedi” kelimesi âyet, sûre veya fâide anlamlarını niteleyebilir... Mesânî kelimesi ise “müsennâ” kelimesinin çoğuludur. Katlanan/tekrarlanan/ikilenen her şey için “müsennâ” tabiri kullanılabilir. “Katlanan/tekrarlanan/ikilenen yedi” tabiriyle ilgili görüşler de özetle şöyledir:

1. Aralarında Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn-i Mes'ûd, Ebû Hureyre, Ebü'l-Âliye, Mücâhid, Dahhâk, Sa'îd b. Cübeyr ve Katâde'nin de olduğu müfessirlerin çoğunluğuna göre, söz konusu tabirden murâd

boyutlu/ikil) oluş, yalnız bütünü değil her bir âyeti de niteler. Burada kastettiğimiz özellikle zâhir-bâtın ayırımı değil,² zâhir alana ait anlamların çokluğu ve çeşitliliğidir. Bir belâğat terimiyle “anlamın anlamları” şeklinde ifade edilebilecek bu yapı, Kur’ân’ın daha etkin ve kapsamlı anlaşılması için önem arz eder. İslâm dünyasında beden, nefis, kalp (akıl) ve ruh dörtlüsü üzerine kurulan insan tasavvurunu, ibadetleri karşılığında dünya ve âhirette hediye olarak bahşedilecek maddî nimetleri bekleyen tek boyutlu bir canlıya dönüştürmek, temel bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Hâlbuki Kur’ân, yaratılışın özünü ve öze dair bütün ayrıntıları anlatır. Böylesi bir hitaba muhatap olabilmek için kimi zaman âlemlerle duygusal olarak bütünleşmek ve kendisini âlemin küçük bir yansıması gibi görmek gerekir. Kur’ân’a bu tarz yaklaşım bitip tükenmez duygu ve bilgi alanlarına ulaşmayı sağlar, evrensel vicdana kavuşturur. Mesele tamamen “zevk” dünyasına indirgense bile algısı kapsamlı, vicdanı berrak olanların bu dünyadan daha

---

Fâtiha sûresidir. Nitekim Fâtiha yedi âyetten oluşur. Buna göre bu sûrenin “mesânî” olması sunlarla ilişkilidir:

- a. Her namazda tekrarlanması,
  - b. Zeccâc’ın ifadesiyle namazlarda kendisiyle birlikte bir başka sûreninden de okunması,
  - c. Fâtihâ sûresinin Allâh ve kulu arasında ikiye taksim edilmiş olması,
  - d. Muhtevâ olarak iki kısımdan oluşması. Buna göre birinci yarı Rubûbiyyet hakkını anlatır ki bu senâdir, ikinci yarısı ise kulluk hakkını anlatır ki o da duadır.
  - e. Fatihâ sûresinin ilki Mekke, ikincisi Medine’de olmak üzere iki defa indirilmiş olması,
  - f. Fâtiha sûresinin kelimelerinin ikilenmiş olması, (Rahmân- Rahîm, iyyâke- iyyâke, sirât- sirât gibi)
  - g. Zeccâc’ın ifadesiyle Allâh’a hamd, O’nu birleme ve mülkünü ikrârdan oluşan “Allâh’ı övgüler” içerdiği için...
  2. Bu tabirden “yedi uzun sûre (seb’-i tivâl)” olarak isimlendirilen el-Bakara, Âl-i İmrân, en-Nisâ, el-Mâide, el-En’âm , el-A’râf, el-Enfâl ve et-Tevbe sûreleri anlaşılır. Hz. Ömer, Saîd b. Cübeyr ve bazı rivayetlerde Mücâhid bu yönde kanaat belirtmişlerdir. Yukarıdaki sûrelerin; farz, suçların dünyevi cezası, örnek söz ve ibretleri tekraren içermesi isimlendirmede etken olmuştur. Ancak bu görüş ilgili âyetin Mekki, söz konusu sûrelerin ise ağırlıklı olarak Medeni âyetler içermesi dolayısıyla tarihsel uyumsuzluk taşıdığından eleştirilebilmiştir. (Elbette karşıt cevaplar ve ilerleyen tartışmalar mevcuttur.)
  3. Tivâl ve Miûn sûrelerle Mufassal sûreler arasında kalan sûrelerdir. Zira ilgili rivayette Peygambere indirilen Kur’ân’ın yedi uzun sûresi Tevrât’a, Yüzlük sûreleri İncil’e, Mesânî sûreler Zebûr’a mukâbil olup Mufassal sûrelerle Hz. Muhammed’in fazileti katbekat arttırılmıştır. Dolayısıyla Mesânî Miûn ve Mufassal arasında kalan sûrelerdir. (Bu görüşle ilgili tartışmaların varlığını belirtmek gerekir.)
  4. Kur’ân’ın tamamıdır. Bazı rivayetlerde İbn-i Abbâs’a atfedilen bu görüşün açılımda:
    - a. Kur’ân’ın yedi parçadan oluşması, yedi tür bilgi (tevhîd, nübüvvet, âhiret, kaza, kader, dünyanın halleri, kıssalar ve sorumluluklar) içermesi,
    - b. Emir, nehiy, haber, gelecekte haber, sesleniş, yemin ve meseller içermesidir.
 Kur’ân’ın mesânî olarak isimlendirilmesi ise söz konusu görüşün uzantısı olarak “tevhid, peygamberlik ve yükümlülükler”e ait hususların tekrarlanmasıyla gerektelendirilir. (Bu görüş çevresinde olumlu ve olumsuz görüşler serdedilerek tartışmaların yapıldığını belirtmek gerekir).
  5. Seb’ kelimesiyle murâd edilen el-Fâtihâ sûresi, “el-Mesânî” kelimesiyle murad edilen ise tüm Kur’ân’dır. Birinci görüşle bu görüş, küçük farklar olmakla birlikte, hemen hemen aynıdır. Özet ve kısmî tasarrufla: el-Fahr Muhammed Diyâuddîn Umar er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beyrut: Dâri’ü’l-Fikr, 1981), 19/211-214.
- ² Zahir batın düalizmi ile alakalı “Kur’an yedi harf üzerine indirilmiştir. Kur’an’ın zahiri, batını, haddi, muttalâı vardır.” şeklinde ve benzer rivayetler hakkında detaylı bir inceleme için bk. Dilaver Selvi, “Her Ayetin Bir Zahiri Bir Bâtini Vardır Hadisindeki Zahir ve Batin Kavramları Üzerine Değerlendirmeler”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2 (2011), 7-41.

fazla nasiplerinin olduğu görülür. Nitekim müfessirde bulunması gereken şartlardan biri ve belki de en önemlileri; algı açıklığı, samimiyet ve vicdandır.³

İslâm toplumlarında görülen ayrılıkların veya zayıflıkların temelinde asıl itibarıyla “anlamın anlamları” üzerinde arzu edilen düzeyde düşünülmemesi yer alır. Âyetleri ve hadisleri düz anlamla sınırlama eğilimi, bu eğilimin görüldüğü toplumları da gelişmelerden ve derinlikten mahrum etmiştir. Arzulanan bir toplum ancak ilim, irfân, ahlâk, adalet, iyi yönetim, güçlü ekonomi ve faydalı sanat temelleri üzerine ve bu doğrultuda idealleri olan bireyler eliyle inşâ edilebilir. Her bir bireyin kendi alanıyla ilgili Kur’ân’a yoğunlaşmış cumhûrî okuyuşun bir adım ilerisine geçmesi, inşâ sürecinin ikinci adımını oluşturur. Burada kastedilen yalnızca Kur’ân’dan çıkarılan sonuçlar değil aynı zamanda Kur’ân’dan mülhem düşüncelerdir. Kur’ân dili ve tefsiri uzmanlarından ihtiyaç duyulduğunda alınacak yardımlar ise, söz konusu süreci daha tutarlı hale getirecektir.

Bahsettiğimiz hususları din algısı ve etkin eğitim açısından insanların pek de dikkatini çekmeyen bir âyet üzerinden örneklendirmek istedik. Kur’ân’da cennet kadınlarının nitelikleri sadedinde şöyle buyrulmaktadır: كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ “Onlar sanki yakut ve mercandır.”⁴

Burada bahsi geçen kadınlar ister klasik anlamda hûrî, isterse cennetle mükâfatlandırılan dünya kadınları olsun durum değişmez. Çünkü alt kademedeki güzellik her hâlükârda üst kademede de bulunur. Bu sebeple genel anlamda cennet kadınları ve yansımalarını cennetlik kadınlar şeklinde anlamak kanaatimizce daha uygundur.

1. YAKUT VE MERCANIN KADINDAKİ İZDÜŞÜMÜ

Yakut ve mercan Kur’ân’da adı geçen iki değerli taştır.⁵ Yakût taşında öne çıkan renk, nar kırmızısı⁶ olmakla birlikte sarı, beyaz, mavi ve yeşil renkli türleri de vardır. Mercân ise tefsirlerde ağırlıklı olarak küçük inci şeklinde

³ Zemahşerî tefsirinin mukaddimesinde bu hususları şöyle ifade eder (kısmî tasarrufla): Kur’ân’ın engin anlamları özellikle söz diziminde ve ifade tarzında bulunduğu için meânî ve beyân ilimlerine derinliğine vukûfiyet şarttır. Bu vukufiyet, diğer ilimlerde olabildiğince yetkinlik, uzun emek, amaçtaki samimiyet ve gayret, hafıza ve işin künhüne varma kabiliyeti, çokça inceleme ve araştırma, tekrar tekrar konulara dönüş, fikri ve ilmi münakaşa ve mücadelelerde bulunmak, karşılıklı itirazlar içinde gelişmek, nahiv alanında üst düzey, Kur’ân hıfzında ileri düzey (hâmilu’l-kitâb), ahlâken halim ve selim oluş, yüksek düzeyde zekâ ve dikkat, nazım ve nesir üslûplarında ustalık gibi şartlarla gerçekleşir. ez-Zemahşerî, Ebû’l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf’an hakâik-i gavâmizi’t-te’vil ve ‘uyûni’l-eşkâvil fi vücûhi’t-te’vil*, (Dört haşiyesiyle beraber: el-İntisaf, el-Kâfiyyuş-Şâfi, el-Merzûkî, Muşâhidü’l-İnsâf) tsh. Muhammed Abdusselâm Şâhîn, (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1424), 1/8. Bk. İsmail Bayer, *Kur’ân Belağatı - Zemahşerî’nin Keşşâf Tefsirinde Belâgat Uygulamaları*-, (Konya: Tekin Kitabevi, 2018), 18-19.

⁴ er-Rahmân 55/58.

⁵ er-Rahmân 55/22, 58.

⁶ Burhâneddin Ebû’l-Hasen İbrahim Umar el-Bikâî, *Nazmu’d-dürer fi tenâsübi’l-âyâti ve’s-süver*, (Kahire: Dârü’l-Kitâbi’l-İslâmî, 1984), 19/185.

anlaşılmıştır. Kırmızı ve beyaz en bilinen rengidir. Ancak öyle geliyor ki, kırmızı renk yakut için kullanıldığından, “*ke’ennehünne’l-yâkûtu ve’l-mercân*” âyetinde mercân için beyaz rengin murad edilebileceği⁷ öncelikli olarak düşünülmüştür.⁸

Rahmân sûresi okunduğunda başından sonuna kadar tüm varlık katmanlarını ikil düzlemde tanıtan bir evren sûresi olduğu gaye açık bir şekilde anlaşılır.⁹ Bu bağlamda âyete yeniden bakıldığında yakutun kesimden önce dış görünüşünün düzensizliğine karşın mercanın son derece düzenli bir yapısının olduğu karşımıza çıkar. Sûredeki ikil yapının ilgili âyetteki bir diğer boyutu ise zamanla ilgilidir. Yakut, oluşumu için büyük zaman dilimlerine ihtiyaç duyarken mercanın oluşması azami birkaç seneyi aşmaz. Daha pek çok açıdan görülebilecek sûredeki ikil yapı, âyete dair ikincil anlamların çıkarılmasında etken olabilir.

Cennet kadınlarının yakut ve mercana benzetilmesi bir âyet sonra şöyle gerekçelendirilir: هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İyiliğin karşılığı, iyilikten başkası mıdır!”¹⁰

Anlamı pekiştirmek için kullanılan soru yapısındaki bu cümle, dünyada yapılan iyi işlerin ve sahip olunan imanın ahirette mükâfatlandırılacağını ifade etmektedir. “Dünyada ve ahirette size en yaraşan nimetleri bahşedene vereceğiniz karşılık ona ibadet etmeniz ve takvalı olmanızdır”¹¹ anlamı da düşünülmüştür. Fakat yukarıdaki benzetmenin hikmet yönüne dair pek az tefsirde ayrıntı vardır. Çoğu müfessir, yakut ve mercan benzetmesini, ilgili hadis rivayetlerine hasrederek daha çok maddi boyutta ele almış¹² ve konunun nedenselliği üzerinde fazla durmamıştır. Maddi boyutta cennet kadınlarının; pembemsi beyaz, berrak ve çok ışıltılı bir tene sahip olacakları tefsirlerdeki odak noktasıdır.¹³

İbn-i Arabî'nin bu konudaki görüşleri dikkat çekicidir. Müellif, âyetteki benzetmelerin maddi güzellikle birlikte¹⁴ birer sembol olduklarına dikkatleri

⁷ Nitekim Zemahşerî, 22. âyette kırmızı, bu âyette ise beyaz renk üzerinde durmaktadır. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/435, 442.

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'an*, (Kâhire: Dârü'l-Hicr, 2001), 23/66.

⁹ Hayvanlar âleminin sarîh boyutta bu taksimatta işlenmemesi sürenin “rahmet” makamında olması sebebiyledir.

¹⁰ er-Rahmân 55/60.

¹¹ Bk. er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/133.

¹² “Cennetlik kadınlardan bir kadının bacağına beyazlığı yetmiş kat ipek elbisenin arkasından dahi görülür. Hatta kemiğinin iliği dahi görülür. Çünkü yüce Allah: “Onlar sanki yakut ve mercandır” diye buyurmaktadır.” Tirmizî, “el-Cenne”, 5 (No. 2533).

¹³ Bk. Abdullâh b. Umar eş-Şirâzî eş-Şâfiî el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*, (İstanbul: el-Matbaatü'l-Âmire, 1320), 6/147-148.

¹⁴ Nefs cennetindeki hurilerin yakuta benzetilmeleri yakutun bütün güzelliği, berraklığı, ışıltısı ve kıymetiyle nefis rengi olan kırmızıya uygun düşmesiyle ilgilidir. Kalp cennetindeki kadınların mercana benzetilmesi ise beyazlığın ve ışıltının doruklarında olmalarındandır. (Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, tsh. Abdülvâris Muhammed Ali, (Lübnan: Dârü'l-Kütübü'l-

çeker. Bu benzetmede kırmızı renginden ötürü yakut, “nefs cenneti”ne yapılacak en uygun göndermedir. Mercan ise “kalp cenneti”ne beyazlık ve ışıldama yönleriyle uygunluk arz eder.¹⁵

Dipnotta tam tercümelerini verdiğimiz Arâbî düşüncesinin anahtar ifadeleri kanaatimizce şöyledir:

- a. Güç ve karakter dikenlerinden sıyrılmak,
- b. İstek/güdü çatışmalarından kurtulmak.
- c. Kalbin nefsi sarmalaması.

Yukarıda temas ettiğimiz tevil ve düşünceler bazen birincil anlamda, bazen de kelamın ruhunu ortaya koymak yönüyle cennet kadınlarının yakut ve mercana benzetilmelerini açıklamaktadır. Ancak sorulması gereken soru maddi veya manevi güzelliği anlatırken niçin diğer benzetmeler arasından bu benzetmenin seçildiğidir. Bir başka ifadeyle bu teşbih, daha fazla veriyi taşıyor olamaz mı? Sorunun cevabını bulmak için yakut ve mercanın özelliklerine, insanlık tarihindeki algılanışı ve edebiyattaki kullanımına ana hatlarıyla bakmak gerekir.

Yakut en sert madenlerdendir, şeffaftır, kristal yapıdadır, içinde kabarcık gibi boşluklar yoktur, kayalar içinde bulunur. Mercan ise bir canlının (istiridyeye) kendini koruma güdüsüyle bünyesinde ürettiği küçük incilerdir.

Belirtilen basit malumatın âyetteki teşbih bağlamında karşılıkları şunlar olabilir:

- a. Sabır, direnç, haksız baskılara olabildiğince dayanıklı olmak.

İlmiyye, 1971), 2/290.

¹⁵ Nefs ve Kalp cennetine dair İbn-i Arabî'nin tefsirindeki görüşleri: Nefs Cenneti, dünyada rezaletlerden ve isyanlardan sakınanlara verilecek olan âsâr cennetidir. Eylemlerinden O'na dayanarak sakınanlara kalp cenneti ve eylemlerinin iç yüzünün açığa çıkışına tanıklık ediş nimeti vardır. Kalp makamında niteliklerinden sakınanlara sıfat cenneti vardır. Zatından ve varlığından Allâh'ta fena bulmak suretiyle sakınanlara ise Zât Cenneti vardır. Arabî bu bağlamda cennetteki güneşin ruh güneşi olduğunu da kaydeder: Bukreten: Sabah, kalp cennetinde ruh güneşinin ışığı belirlediğinde... Aşiyyen: Akşam, nefis cennetinde ruh güneşinin ışığı kaybolduğunda... Bk. İbnü'l-Arabî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/10.

Sidrin mahdud, nefis cennetidir... Mahdûde kelimesi; nitelik yapılarından soyutlanması sebebiyle kalp ve ruh ışığında insan nefsinin, güçlerinin, karakterlerinin dikenlerinden sıyrılmaması, istek ve güdü çatışmalarından kurtulmasını anlatır. Talh-i mendûd: Kalp cennetini anlatır. Çünkü talh ağacı tatlı, yağlı, lezzetli ve çekirdeksiz meyvelere sahip muz ağacıdır. Bu itibarla cisim ve maddeden soyut kalbî anlamlar ve kavrayışlara benzer. Sidr böyle değildir, nefsin eriştiği parçalı maddi cismani bilgiler gibi çekirdeği çoktu Nabk ağacının meyveleri nasıl alttan üste aralıksız ise ve ağacın gövdesi meyvelerden görünmüyorsa aynı şekilde nefsin eriştiği bilgiler de çokluğunun sonu olmayacak kadardır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/244.

Musaddiklere nefis makamında gaybî imanlarından ötürü ecri kerim vardır. Takip eden âyette ise kalp makamında Allah ve resulüne yakîni iman edenlere ise mükâfât olarak ecir ve nur ifade edilmiştir. Yani ecirleri nefis cennetinden nurları kalp cennetinden bahşedilecektir... Kalbin ışığıyla nefsin nitelikleri sarmalanmalıdır. Bk. İbnü'l-Arabî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2/302.

- b. İçi-dışı bir olmak, şeffaflık.
- c. Kristalize olmuş erdem ve değerler bütünü.
- d. Saflık.
- e. Toplumla bütünleşirken benliğini ve asaletini sonuna kadar koruma.
- f. Kendini koruma refleksi.

Belirtilen ve belki de rahatlıkla arttırılabilecek bu hususlar cennet kadınlarının dünya serüvenindeki edinimleridir. Ve bu edinimlerin karşılığı eylem-mükâfat dengesi/simetrisi itibarıyla yakut ve mercanda hem sembolize edilmiş ve hem de bu iki cevherin güzel özellikleri cennet kadınlarına bahşedilmiştir.

Maddi verilerden yola çıkılarak ulaşılan bu yorumların izlerini bazı semavî dinlerin kesin olmayan rivayetlerinde de görmek mümkündür. Havva'yla başlayan kadınlık tarihini isrâîlî rivayetlerde araştırdığımızda onun cennetteyken yakut taşlarıyla süslü bir tahta oturduğunu görürüz.¹⁶ Sonra eşiyile birlikte dünyaya indirilir, Osmanlı tabiriyle *âlem-i bâlâdan âlem-i belâya* (yüce âlemden sınav âlemine) indirilir. Bu yerin adı Serendib'tir,¹⁷ bugünkü adıyla Sirilanka... dünyâda yakutun en bol bulunduğu bölgelerden biridir. Çünkü kadın ve yakutun benzerliği, kalplerinde oluşturdukları sevgi ve analık cenneti -sadeğ içinde mercan misali- bu serüvenin ana temasıdır.

Yakut ve mercan benzetmesi, bünyesinde eğitim metotlarıyla ilgili bazı açılımları taşımaktadır. Kendisi de yakuta benzetilen Hz. Peygamber'in¹⁸ eğitim mucizesi yakut benzetmesiyle sırlarını âşikâr etmektedir. Eğitim meselesi, yakuta eğle ile şekil vermeye çalışan bazı meslek erbabı ustaların işi değil, elmas ve yakut ustasının işidir. İnsan hakikatında kavak ağacından çok yakuta benzer. Bu sebeple kesim noktalarını bilmek en harika sonucun doğması için en pratik ve kolay yolu da verir. Bilindiğı üzere büyük ve güçlü aletlerle değil keskin bir alet vasıtasıyla ve küçük darbelerle elmas ve yakut şekillendirilir. Bir başka ifadeyle mühim olan can damarını bilmektir. Durum böyle olunca Hz. Peygamber'in Kur'ân ahlâkı öğretmenliğinde ümmi bir toplumdan insanlık tarihinin örnek toplumunu çok kısa zamanda nasıl inşa ettiğı anlaşılacaktır. Belki günümüz öğretmenin ve eğiticisinin araştırması gereken eğitim ve öğretim metodu da bu olmalıdır: İnsanoğlunu kısa zamanda olumlu yönde motive edecek, dönüştürecek can damarlarını tespit etmek.

İslâm toplumlarında yer bulan dini kültürel motiflerde yakut ve mercanın özel bir yeri vardır. Yakut ve mercanla ilişkilendirilen varlıkların

¹⁶ Abdurrahman es-Safûrî, *Nüzhetü'l-mecâlis ve müntehabü'n-nefâis*, (Mısır: el-Matbaatü'l-Kesteliyye, 1283), 2/170.

¹⁷ Ahmed b. Muhammed eş-Şâzelî, *el-Bahru'l-medîd*, (Beyrût: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002), 4/272.

¹⁸ (محمد بشر لا كالبشر بل هو ياقوت بين الحجر) Muhammed beşerdir, "beşer gibidir" değil; belki o, taşlar arasındaki bir yakuttur.

bir kısmı şunlardır:

Dâru'l-Karâr cenneti mercandandır. Dâru's-Selâm kırmızı yakuttandır.¹⁹

Firdevs cenneti inciden olup, duvarlarında dört sırada bir yakut kullanılmıştır. Köşkleri yakuttandır. Çakılları mercandandır.²⁰

Adn cennetinin kapısı iki kanatlı olup biri yakuttan biri zebercettendir.²¹

And cennetinin çakılları yakuttandır.²²

Hz. Mûsâ'ya verilen levhalar yakuttandı.²³

Cennet kadınlarının boyunlarında insanın yüzüne gülen gerdanlıklar vardır.²⁴

Burâk bineğinin yuları yakuttandır.²⁵

Yukarıdaki ibarelerin teker teker sened yönlerini bir tarafa bırakıp bir bütün olarak insan tasavvurundaki yakut ve mercan algısı üzerinden konuya yaklaşırsak bu iki cevherin kıymet ve sevimliliklerine dair bir vurgu alanına tanıklık ederiz. Aynı şeyler ruh ve beden tedavisi alanında da görülür. "Ahcar ve cevahir" kitaplarında ve diğer kaynaklarımızda cevher ve taşların insan bedeni ve ruhu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Söz konusu cevherlerin pek çok özelliği ve sembolik değeri farklı kaynaklarda sayılmaktadır. Bu meyanda örneğin yakutun kalp ve beden sağlığına, mercanın ise akıl ve göz sağlığına iyi geldiği ifade edilmektedir. Esas meselemize döndüğümüzde ilgili teşbihte yakut ve mercanın seçilme sebebi daha fazla belirginleşmiş olmaktadır. Sevgi, barış, akıl ve ruh sağlığı, dürüstlük, direnç, çevreye pozitif enerji yayma, dinginlik yakutla ilgili algılardır ve bu algılar insanoğlunun milattan önceden başlayarak günümüze değin yazılı kaynaklarında işlenmiştir.

İslâmî Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında yakut ve mercanın birer betimleme unsuru olarak kullanıldığını de görürüz. Utanç ve edepten kızaran yanaklar,²⁶ paklık ve temizlik,²⁷ refah kaynağı oluşu²⁸ bu çerçevededir. Edebiyat noktasından bakılınca, ilgili âyette belirtilen benzetme cennet kadınları ve cennetlik kadınların hayâ, saflık ve mutluluk menbaı olma

¹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 1/64.

²⁰ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/64.

²¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/93.

²² Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/36.

²³ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 8/58.

²⁴ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 9/263.

²⁵ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 5/82.

²⁶ Bk. Ebû'l-Abbâs Ahmed Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ fi sinâ'ati'l-inşâ*, (Kahire: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1915), 7/267.

²⁷ Hâfız Muhammed Şîrâzî, *Gazelhâ-yı Hâfız*, nşr. Selim Nisari, Tahran: Müesses-e-i Ferheng-i Mintika, 1974, 227 numaralı gazel. "Cevherin feyze kabiliyetli olması için temiz olması gerekir, yoksa her taş ve kersek inci ve mercan olmaz."

ور نه هر سنگ و گلی لؤلؤ و مرجان نشود گوهر پاک بیاید که شود قابل فیض

²⁸ Nev'i, *Divan* (Tenkidli Basım), haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, (İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları, 1977), 396.

özelliklerini çağrıştırmaktadır.

2. KONUYA DAİR BİR HADİSİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu çalışmada incelenen âyetlerin tefsirinde sıklıkla rivayet edilen ve sahih hadis kitaplarında kaydedilmiş bir hadis cennet hurilerinin güzelliğine dair oldukça ilginç ifadelerle sahiptir. Söz konusu rivayet sahih kabul edildiği için, kaynaklarda itiraz değil; ancak kabullenme ve anlama sorunlarına neden olabilmektedir. Söz konusu hadis şudur:

“...Güzelliklerinden ötürü etlerinin arkasındaki kemikleri görünür...”²⁹

“...Bacaklarının beyazlığı ve hatta ilikleri görülür.”³⁰

“...Yetmiş hüllenin ardında bacakları görülür”³¹

Rivayetlerdeki anlatımın, eğer bu sözler gerçekten Rasulullah’a ait ise; mübalağa, mecâz veya somut mana olma ihtimalleri söz konusu olabilir. Son ihtimalden başlanırsa, dünyadaki bazı bitki ve hayvanların bu türde yaratıldığı görülecektir. Cam yayıncılığı şeffaf, taraklı denizanaları şeffaf ve ışıltılı bir görüntü arzeder. Ancak bu tarz bir görüntünün insanlarla yaşayacak olan hurilerde bulunması bugünkü anlayışımızla insanlar açısından normal şartlar altında kolaylıkla kabullenilecek bir güzellik ölçütü sayılmasa gerekir. Ancak ahiret hayatına dair dünyadaki güzellik algılarından hareketle değerlendirmeler yapmak da çok makul karşılanmayabilir. Mübalağa ihtimalini peygamber anlatımında ihtimal dışı bırakırsak, geriye mecâz veya gerçeklik ya da bu iki unsurun aynı potada eritildiği bir açıklamanın getirilmesi gerekir. Elinizdeki bu kısa çalışma esas itibarıyla ilgili hadisin de içinde olduğu cennet kadınlarına dair benzetmelerin mecâzî/sembolik anlamları üzerinde durmaktadır. Öte taraftan denilebilir ki söz konusu hadis, insanın maddi güzelliğine dair alışkanlıklarının ahirette de aynı şekilde sınırlı bir şekilde devam etmeyeceği, tabir caizse katlanarak ve yeni boyutlar kazanarak artacağını vurgulamaktadır. Bugünkü donanımlarımız dikkate alındığında insan güzelliğini belirleyen kıstaslar, şekil ve bu şeklin dış kabuğu yani doku ve rengiyle cilttir. Ciltten soyutlanan en güzel insan bile güzelliğini neredeyse tamamen kaybeder. Ahiret güzelliği ise sadece birinci katmana mahkûm olmadan her katmana ait ayrıcalıklı güzellikler sunar.

SONUÇ

Kur’ân’ın daha etkin ve kapsamlı anlaşılması için anlam katmanları üzerinde daha fazla düşünmek gerekir. Zira Kur’ân’a muhatap olan insan; beden, nefis, akıl ve rûh katmanlarından oluşur. Dolayısıyla Kur’ân ve ona muhatap olan insan maddi boyuta sıkıştırılamayacak bir yapıdadır. Bu

²⁹ Buhârî, “Bed’ü’l-halk”, 59/8 (No. 3246).

³⁰ Tirmizî, “Sıfatu’l-cenne”, “Sıfatu nisâi ehli’l-cenne”, (No. 2473-2474).

³¹ Dârimî, “Rekâik”, Bâbu’l-hûri’l-în, (No. 2744).

bağlamda cennet kadınlarının yakut ve mercana benzetilmesi yalnızca maddi güzellik çerçevesinde değerlendirilemez. Sevgi, barış, oturmuş bir karakter, toplumla bütünleşirken benliğini ve asaletini koruma, sabır, direnç, şeffaflık, saflık, edep ve saadet kaynağı oluş söz konusu teşbihin çağrıştırdığı dünyadaki izdüşümler, bir başka deyişle cennetlik kadınların yüksek meziyetleridir.

Yakut ve mercan benzetmesi ayrıca eğitim metotları açısından da veriler taşır. Yakutun kesim noktalarını bilmek en harika sonucun doğması sürecinde en pratik ve kolay yolu verir. Olumlu yönde büyük değişimlere ivme kazandıracak ve insana mücevher değeri katacak devrimci eğitim, benzer şekilde ancak onu harekete geçirecek dönüşüm noktalarını, tabir caizse can damarını çok iyi bilmekle mümkündür. Kendisi de yakuta benzetilen Hz. Peygamber'in eğitim mucizesinin altında yatan sırlardan biri de bu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Bayer, İsmail, *Kur'ân Belağatı -Zemahşeri'nin Keşşâf Tefsirinde Belâğat Uygulamaları-*, Konya: Tekin Kitabevi, 2018.
- Beydâvî, Abdullâh b. Umar eş-Şîrâzî eş-Şâfî, *Envârû't-tenzîl ve esrârû't-te'vîl*, 6. Cilt, İstanbul: el-Matbaatü'l-Âmire, 1320.
- Bikâî, Burhâneddin Ebü'l-Hasen İbrahim Umar, *Nazmu'd-dürer fî tenâsübî'l-âyâtî ve's-süver*, Kahire: Dârü'l-Kitâbî'l-İslâmî, 1984.
- Bursevî, İsmail Hakki, *Rûhu'l-beyân*, Beyrut: Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Riyad: Dârü'l-Muğnî, 2000.
- Hâfîz Muhammed Şîrâzî, *Gazelhâ-yı Hâfîz*, nşr. Selim Nisari, Tahran: Müessesese-i Ferheng-i Mintka, 1974.
- İbn-i Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-meânî ve'l-esânîd*, thk. Muhammed el-Fellah, Mağrib: Vizâretü'l-Evkâf, 1402.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, tsh. Abdulvâris Muhammed Alî, Lübnan: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Kalkaşendî, Ebü'l-Abbâs Ahmed, *Subhu'l-a'sâ*, Kahire: el-Matbaatu'l-Emîriyye, 1915.
- Nevî, *Divan* (Tenkidli Basım), haz. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri, İstanbul: İ.Ü.E.F. Yayınları, 1977.
- Râzî, el-Fahr Muhammed Diyâuddîn Umar, *Mefâtihu'l-gayb*, 32 Cilt, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1981.
- Safûrî, Abdurrahman, *Nüzhetü'l-mecâlis ve muntehabü'n-nefâis*, Mısır: el-Matbaatu'l-Kesteliyye, 1283.
- Selvi, Dilaver, "Her Ayetin Bir Zahiri Bir Bâtini Vardır Hadisindeki Zahir ve Batin Kavramları Üzerine Değerlendirmeler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2, (2011), 7-41.
- Şâzelî, Ahmed b. Muhammed, *el-Bahru'l-medîd*, Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Taberî, *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dârü'l-Hicr, 2001.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, 5 Cilt, Beyrut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Cârullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an hakâik-i gavâmizi't-te'vîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, (Dört haşiyesiyle beraber: *el-İntisaf, el-Kâfîyyuş-Şâfî, el-Merzûkî, Muşâhidu'l-İnsâf*) tsh. Muhammed Abdusselâm Şâhin, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.